

Vikinomika konsepsiyası və onun elektron dövlət idarəçiliyində tətbiqi perspektivləri

Rasim Mahmudov

AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu, Bakı, Azərbaycan

rasimmahmudov@gmail.com

Xülasə- Məqələdə D.Tapskott və E.Uilyams tərəfindən irəli sürülən vikinomika konsepsiyasının mahiyyəti, xüsusiyyətləri, əsas prinsipləri araşdırılır. Bu konsepsiyanın əsas ideyası olan kütləvi əməkdaşlığın vəd etdiyi iqtisadi perspektivlər şərh olunur. Həmçinin vikinomika konsepsiyasının e-dövlət idarəçiliyində tətbiq olunması imkanlarına baxılır.

Açar sözlər - vikinomika, kütləvi əməkdaşlıq, piring şəbəkələri, global fəaliyyəti, informasiya mübadiləsi elmi.

I. GIRIŞ

Son vaxtlar iqtisadiyyatda və idarəetmədə vikinomika konsepsiyası böyük maraq doğurmaqdadır. Qərb ölkələrində alimlər bu konsepsiyanın tətbiq imkanlarını diqqətlə araşdırırlar.

“Vikinomika” termini ilk dəfə kanadalı alim Don Tapskott tərəfindən işlədilmişdir. Bu termin iki söz birləşməsindən ibarətdir: viki (havay dilində - tez inkişaf edən, böyüyən, özü inkişaf edən mənalarını verir) və ekonomika (iqtisadiyyat).

Bu konsepsiyanın mahiyyətini müəllif 2006-cı ildə Entoni Vilyamsla birlikdə yazdığı “Vikinomika: hər şeyi dəyişən kütləvi əməkdaşlıq” (Wikinomics: How Mass Collaboration Changes Everything) adlı kitabında açıqlayır [1, 2].

D.Tapskott təsdiq edir ki, hazırda bəşəriyyət daha bir ciddi çevrilişə şahidlik edir: dünya ənənəvi, qapalı iqtisadiyyatdan açıq, harmonik, şəffaf vikinomikaya keçir.

Vikinomikanın əsas ideyası odur ki, şirkətlər ya açıq biznes yaradaqlar, ya da tarix dərslərinin səhifələrinə keçəcəklər. Milyonlarla onlayn istifadəçilər tərəfindən dəstəklənən vikinomika bütün fəaliyyət istiqamətləri üzrə misilsiz imkanlar yaradır. Kütləvi əməkdaşlıq bu gün təkcə bazarda müvəffəqiyyət qazanmağın ən mühüm hərəkətverici qüvvəsi deyil, həm də elmi işlərin aparılmasının, mədəni obyektlərin yaradılmasının, məlumatlandırmanın, təhsilin, hətta dövlətin idarə edilməsinin keyfiyyətcə yeni mərhələyə qədəm qoymasının mühüm vasitəsidir. Əməkdaşlığın və innovasiyaların şəbəkə modelləri buna hazır olan menecerləri insan potensialının açılması ilə bağlı yeni imkanlarla zənginləşdirə bilər. Amma buna nail olmaq üçün biznesin reallaşdırılması üçün ötən əsrə məxsus təffəkkürü beyinlərdən atmaq lazımdır [3].

Konsepsiyaya görə, vikinomika texnologiya, biznes və idarəetmə sahələrində baş verən dəyişiklikləri əks etdirir. Bu baxışın meydana gəlməsinin əsasında İnternetin yaranması və inkişafı dayanır. Belə ki, məhz İnternet istənilən əmtəə və xidməti dünyanın hər yerində əlverişli edir. İstifadəçilər İnternet vasitəsi ilə, sadəcə, ünsiyyət qurmurlar, həm də müxtəlif sosial şəbəkələrdə, şəbəkə cəmiyyətlərində ayrı-ayrı

maraqlar ətrafında birləşirlər. Müvafiq maraqların hədəfləri isə hər hansı bir məsələnin həlli, yaxud yeni məhsulun yaradılması ola bilər [1].

D.Tapskott bildirir ki, gələcəyin biznesi iki cəhətlə xarakterizə olacaqdır: qapalı öz yerini şəffaf münasibətlərə verəcəkdir və şirkətlər istehsalatla bağlı mürəkkəb məsələlərin həlli üçün kənarından mütəxəssis cəlb etməyə çalışacaqlar [2].

II. VİKİNOMİKANIN ƏSAS PRİNSİPLƏRİ

Vikinomika konsepsiyası dörd əsas prinsip üzərində qurulub [1, 4]:

- açıqlıq;
- bərabərlik;
- piring;
- əlverişlilik və bölüşmək bacarığı;
- global xarakterli fəaliyyət.

Açıqlığın mahiyyəti odur ki, şirkətlər öz qapılarını xarici ideyalara və insan resurslarına açırlar.

Konsepsiya müəlliflərinin fikrincə, yaxın vaxtlara qədər, bütövlükdə, iqtisadiyyatın xüsusiyyətlərindən biri sayılmırdı. Yalnız son illərdə uzaqgörən şirkətlər bu anlayışın əhəmiyyətinə diqqət yetirməyə başlamışlar. Bu da kadr siyasəti, istehsal standartları, kommunikasiyalar, innovasiyalar kimi vacib biznes funksiyalarında dəyişikliklərə səbəb olmuşdur.

Müəlliflər iddia edirlər ki, bu gün öz qapılarını xüsusi ideyalara və insan resurslarına açan şirkətlər daha məhsuldardırlar, nəinki yalnız öz resursları və bacarıqları ilə kifayətlənən şirkətlər. Yeni açıqlıq anlayışı elmi və texniki inkişafı əlaqədar menecerlər arasında getdikcə daha çox populyarlıq qazanmaqdadır. Şirkətlərin çoxu öz məhsulları ilə bağlı dərin tədqiqatlar apara bilmirlər. Ona görə də şirkətlər fəaliyyət göstərdikləri sahələrdə rəqabətə davam gətirmək üçün xarici mühitin bütün istedadları üçün öz qapılarını geniş açmalıdırlar.

Bərabərlik – tabe olanlar və əmr edənlər olmur, əməkdaşlıq üfqi münasibətlərə əsaslanır. Bu cür istehsal formasında bütün əməkdaşlar bərabər hüquqlu və bərabər səlahiyyətli.

Piringin əsasında özünü-təşkil prinsipləri dayanır. Vikinomika konsepsiyasına görə, bu prinsiplərə əsaslanan istehsal metodu bir sıra məsələlərin həllində daha effektivdir, nəinki iyerarxiyaya əsaslanan idarəetmə metodu. Hazırda piring informasiya sənayesi məhsullarının hazırlanmasına daha böyük təsir göstərir. Onun müsbət nəticələri proqram təminatı istehsalında, əyləncə və xəbər kontentinin yaradılmasında, mədəni sahələrdə daha yaxşı hiss edilir.

Konsepsiya müəllifləri hesab edirlər ki, piriqin bu qədər müsbət effektinin olduğunu nəzərə alaraq, bu prinsipin açıq dövlətin formalaşmasında da tətbiq etmək olar. Onların fikrincə, əgər daha geniş geniş əhali təbəqələrini təmsil edən iştirakçı dairəsini cəlb etmək mümkün olarsa, daha yaxşı idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsinə nail olmaq mümkündür. Yaxud avtomobil, təyyarə və ya gəmi kimi fiziki obyektlərin istehsalında da piriqin prinsiplərini tətbiq etmək mümkündür.

Əlyetərlilik və paylaşmaq bacarığı intellektual mülkiyyətdən istifadə ilə bağlı məhdudiyyətlərin tam və ya qismən aradan qaldırılmasını nəzərdə tutur. Konsepsiya müəllifləri hesab edirlər ki, intellektual mülkiyyətin ənənəvi qorunma üsulları yeni dəyərlərin yaradılmasına əngəl olur.

Qlobal xarakterli fəaliyyət dünyanın qlobal əmək bazarının resurslarından istifadəni nəzərdə tutur. Konsepsiya müəllifləri iddia edirlər ki, həqiqi qlobal şəbəkənin regional və ya fiziki sərhədləri olmamalıdır, dizayn, təchizat, yığım və bölgü üçün planetar miqyasda ekosistem qururlar.

Qeyd etmək lazımdır ki, Vikinomika konsepsiyasının üstünlüyü yalnız bütün bu prinsiplərin yerinə yetirilməsi şəraitində təmin oluna bilər. Göstərilən prinsiplərin ən azı birinin pozulması bu modelin dağılmasına səbəb ola bilər.

III. VİKİNOMİKANIN ƏSAS TƏTBİQİ MODELƏRİ

Hazırda dünyada Vikinomika konsepsiyasının üç modeli aktiv şəkildə tətbiq edilir: kovorkinq, kraudsorsinq, autsorsinq [3, 5].

Kvorkinq – insanlar evdə işləmək əvəzinə icarəyə ümumi yer götürükləri, bu zaman müstəqil və sərbəst olaraq qaldıqları iş modelidir. Bu modelin özəlliyi odur ki, insanlar bir yerdə işləyərək ünsiyyət çatışmazlığını aradan qaldırır, ideyalarını bölüşür, bir-birlərinə kömək edirlər.

Kvorkinqin üstünlükləri:

- Sosiallaşma; Digər insanlarla canlı ünsiyyətdə olmaq – bu günkü virtuallaşan cəmiyyətdə çox vacibdir;
- Yeni biznes əlaqələrinin həyata keçirilməsi, daim ideya və təcrübə mübadiləsinin aparılması;
- Qarşılıqlı yardım, layihələr üzərində birgə iş; Bu cür ofislərdə böyük layihə ətrafında komandanı toplamaq daha asandır, nəinki bu işi müstəqil olaraq həyata keçirmək.
- Rahat, əlverişli mühit; Yuxarıdan nəzarətin olmaması, maraqlar ətrafında birləşmə effektiv iş üçün rahat mühit yaradır.
- Ümumi effektivli; Sinergiya effekti kommunikasiya və birgə iş effektivli əhəmiyyətli dərəcədə artırır.

Kraudsorsinq – müəyyən istehsal funksiyalarının ictimai oferta əsasında, əmək müqaviləsi bağlamadan qeyri-müəyyən insan dairəsinə ötürülməsidir.

Autsorsinq modelində də, işlərin bir hissəsi şirkətin kompetensiyasından kənardakı peşəkar icraçılara ötürülür, amma buna görə onlara pul ödənilir. Kraudsorsinqdə isə bu işlərə görə icraçılara ya minimum səviyyədə pul verilir, ya da heç verilmir. Belə ki, bütün işləri öz boş vaxtlarını kontent yaratmağa, müəyyən problemlərin həllinə və hətta elmi-tədqiqatlar aparmağa sərf etməyə marağ göstərən həvəskarlar

yerinə yetirirlər. Bu cür həvəskarların marağı odur ki, öz ideyalarını başqaları ilə bölüşsünlər, yaxud bu ideyaların istehsalda tətbiqini görsünlər.

Autsorsinq – müqavilə əsasında müəyyən biznes proseslərinin və ya istehsal funksiyalarının müvafiq sahədə ixtisaslaşan digər şirkətin xidmətinə ötürülməsidir. Pərakəndə, epizodik, təsadüfi xarakter daşıyan servis və dəstək xidmətlərindən fərqli olaraq, autsorsinqə bir ildən az olmayan müddətə ayrı-ayrı sistemlərin və infrastrukturun fasiləsiz iş qabiliyyəti üzrə tam funksiyaları verilir.

Autsorsinq vasitəsi ilə xərclərə qənaət edilməsinin başlıca mənbələri müəssisənin effektivliyinin yüksəldilməsi və müvafiq təşkilatı, maliyyə və insan resurslarını müvafiq yükəndən azad edərək, yeni istiqamətləri inkişaf etdirmək, yaxud diqqət artırılması tələb edilən mövcud istiqamətlərdə səylərin gücləndirilməsinə yönəltməkdir.

IV. VİKİNOMİKANIN ELEKTRON DÖVLƏT İDARƏÇİLİYİNDƏ TƏTBİQİ PERSPEKTİVLƏRİ

Qeyd etmək lazımdır ki, Vikinomika konsepsiyası təkcə iqtisadi, elmi sahələrdə deyil, hətta dövlət siyasətində də populyarlıq qazanmağa başlayır.

Vikinomika konsepsiyasına görə, dövlət orqanları tərəfindən İnternet əməkdaşlığı texnologiyalarından istifadə idarəetmə xərclərinin azaldılmasına və bu prosesə gənc nəslin cəlb edilməsinə imkan verə bilər. Dövlət orqanları ənənəvi metodlarla belə nəticələri əldə edə bilməzlər [1].

Bu ideya ABŞ-in dövlət orqanları tərəfindən də dəstəklənir. Bu ölkənin İnzibati-Büdcə İdarəsi və İnformasiya Texnologiyaları üzrə Direktorlar Şurası həmin yeni paradigma - Government 2.0 ilə bağlı uzunmüddətli elmi-tədqiqat işləri həyata keçirirlər. Onlar qabaqcıl texnologiyaların dövlət idarəçiliyi sistemində təsirini öyrənirlər. Qeyd edilən federal agentliklərin həmin layihədə illik iştirakının dəyəri 150 min dollar təşkil edir. Ümumilikdə layihədə dünyanın 25 ölkəsi iştirak edir [4, 6].

Layihənin əsas vəzifəsi dövlət problemlərinə daha çox gənci cəlb etməkdir. D.Tapskottun fikrincə, yaşlı nəsillə müqayisədə gənc nəsil bu cür əməkdaşlıq üçün daha münasibdir.

Estoniya hökuməti də vikinomika konsepsiyasına əsaslanaraq, qanunsuz zibilxanaları aradan qaldırmaq üçün bir layihə həyata keçirir. Belə ki, könüllülər GPS naviqatorlarının köməyi ilə 10 000 belə zibillik aşkarlayıblar və bundan sonra 50 000 könüllü həmin əraziləri təmizləməyə cəlb ediləblər. Dövlət büdcəsinin xərcləri yalnız GPS naviqatorlarının əldə edilməsi və ümumi koordinasiya işlərinin maliyyələşdirilməsi ilə məhdudlaşmış. Bu cür viki layihələrdən digər dövlətlər də istifadə etməyə başlayıb [3].

V. NƏTİCƏ

Göründüyü kimi, Vikinomika konsepsiyası insan fəaliyyəti ilə bağlı olan bütün ənənəvi münasibətlər sistemində “meydan oxuyur”. Əlbəttə, bu konsepsiyanın əsasında dayanan ideya və prinsiplər bir sıra müsbət nəticələr vəd edir. Lakin uzun illərdən bəri formalaşan, zəngin ənənələrə və təcrübəyə əsaslanan bu sistemlərin qısa müddət ərzində yeni, iddialı alternativləri ilə əvəz olunması o qədər də asan proses deyil.

Digər tərəfdən, Vikinomika konsepsiyasını yalnız müsbət tərəfdən xarakterizə etmək yetərli deyil. Onun mövcud reallıqlar baxımından potensial mənfi təzahürlərini, təhlükələrini aşkara çıxarmaq vacibdir. Bunları nəzərə almadan müvafiq konsepsiyanın uğurlu tətbiqi mümkün deyil.

ƏDƏBİYYAT:

[1] Tapscott D., Williams A.D. Wikinomics: How Mass Collaboration Changes Everything, Portfolio, Business & Economics, 2006, 324 p.

- [2] Ələkbərova İ.Y. E-dövlətin formalaşmasında viki-cəmiyyətin rolu haqqında // İnformasiya cəmiyyəti problemləri, 2014, № 2, s. 40-49.
- [3] Лукашова Л.В. Викиномика как новая вежа в управлении // Экономика Крыма, 2011, № 1(34), с.234-237.
- [4] Hickman G.R. Leading Organizations: Perspectives for a New Era, SAGE, 2009, 683 p.
- [5] Ким-Галимова В. Викиномика: традиционный менеджмент теряет актуальность // Фокус, 2010, №52, с. 12-13.
- [6] США разрабатывают новую парадигму - Government 2.0, <http://www.faito.ru>